

Madelon de Keizer, *De dochter van een gazan. Carry van Bruggen en de Nederlandse samenleving 1900-1930* (Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2006) 135 p. ISBN 9035130057

‘Carry van Bruggen is geen vergeten Nederlandse schrijfster’ stelt Madelon de Keizer terecht in haar voorwoord. Van Bruggen, die in 1881 als dochter van een joodse voorzanger en godsdienstleraar in Zaandam werd geboren, schreef in haar relatief korte leven – in 1932 stierf ze, vermoedelijk door zelfdoding – een reeks romans en essays. Een aantal van haar romans werd onmiddellijk een *bestseller*, een deel daarvan wordt ook nu nog herdrukt en gelezen en haar werk behoort zonder twijfel tot de canon van de moderne Nederlandse literatuur. Haar leven is door verschillende biografen beschreven en deelaspecten van haar leven en werk zijn in diverse essays en artikelen aan de orde gesteld.

Voor haar boek heeft De Keizer daarom een hele nieuwe invalshoek gekozen: zij gebruikt haar oeuvre als uitgangspunt voor een onderzoek naar de joodse identiteit in de moderne Nederlandse cultuur van de eerste drie decennia van de twintigste eeuw. Naast de joodse komt ook de vrouwelijke identiteit van Carry van Bruggen aan de orde en wordt de moderne Nederlandse cultuur expliciet in een internationale context gezien.

In het eerste hoofdstuk ‘Een geassimileerde jodin’ analyseert De Keizer de inhoud van de vier ‘joodse’ boeken die Carry van Bruggen voor de Eerste Wereldoorlog schreef: de verhalenbundels *Breischooltje*, *In de schaduw (van kinderleven)* en de romans *De verlatene* en *Het Joodje*. Ze plaatst deze op een verfrissende en inzichtelijke manier in de context van de internationale debatten over jodendom en cultuur. De Keizer toont aan dat de vier grote *issues* in deze debatten; assimilatie en het onoplosbare probleem van het joodse anders-zijn; zionisme en de ontwikkeling van een joodse nationale cultuur; emancipatie en de vervreemding die deze voor joden met zich meebracht en het onuitroeibare antisemitisme dat zeker ook in Nederland bestond, in de vier bovengenoemde romans een belangrijke rol spelen.

In het tweede hoofdstuk ‘Een denkende vrouw’ laat De Keizer zien hoe de schok van de Eerste Wereldoorlog een waterscheiding vormt in het leven en het werk van Van Bruggen. Centraal in dit hoofdstuk staat Van Bruggens cultuurhistorische essay *Prometheus* uit 1919. Hierin zet de schrijfster zich af tegen het nationalisme dat tijdens de Eerste Wereldoorlog hoogtij was gaan vieren, inclusief het zionisme waar haar broer Jacob Israël de Haan zich zo toe aangetrokken voelde en tegen de homogeniserende tendensen die daaruit voortvloeiden. Ze leverde kritiek op de samenleving waarin het individu werd opgeofferd aan het collectief. Volgens De Keizer past haar werk hiermee bij het werk van joodse intellectuelen als Hannah Arendt, Leo Strauss en de latere leden van de *Frankfurter Schule*, die kritiek leverden op de sociale wetenschappen. In antwoord op de vraag of de joodse identiteit een rol speelde bij hun standpuntbepaling, sluit De Keizer aan bij het idee van Steven Ascheim. Hij stelt dat juist de ‘marginale’ status van de joodse intellectuelen maakte dat ze een ‘common sensitivity and resistance to the reductive, reifying ingredients of social science’ deelden (p. 60). De overeenkomsten tussen hun werk en *Prometheus* komen echter niet helemaal uit de verf, evenmin wordt duidelijk of Van Bruggen hun werk kende en er door beïnvloed was. De suggestie dat ook bij Van Bruggen haar marginale status van joodse, denkende vrouw haar standpunt ten aanzien van het patriottisme en collectivistisch reductionisme heeft bepaald was hier voldoende geweest.

In het derde en laatste hoofdstuk ‘Een modernistisch schrijfster’ staan vooral de roman *Eva* uit 1927 centraal en de tweede reeks naoorlogse ‘joodse’ boeken waaronder

Het huisje aan de sloot en *Vier Jaargetijden*. De Keizer noemt Carry van Bruggen hierin een modernistisch schrijfster en probeert aan te tonen dat zij thuis hoort in het rijtje James Joyce, Marcel Proust en Virginia Woolf. Vooral in het werk van deze laatste auteur ziet ze overeenkomsten met het werk van Van Bruggen, overigens ook weer zonder te weten of Van Bruggen ooit iets van Woolf gelezen heeft. Dit hoofdstuk is het minst overtuigend, niet in de laatste plaats omdat een heldere definitie van het modernisme ontbreekt. Haar redeneringen worden hierdoor moeilijk te volgen, vooral waar ze probeert aan te tonen dat in de modernistische bewustwording van Van Bruggen en daarmee ook in haar naoorlogse boeken, haar joodse identiteit een belangrijke rol is blijven spelen.

Vooral het laatste hoofdstuk had kunnen winnen bij een strakker betoog, meer uitleg en minder rijtjes grote namen. Dat er een conclusie aan het boek ontbreekt is jammer, en ook over de stijl valt hier en daar wat op te merken: sommige overgangen tussen alinea's zijn bruusk, soms hadden tussenkopjes uitkomst geboden, bij grote belangrijke uitspraken verschuilt ze zich zo nu en dan achter niet nader toegelichte citaten van anderen en het in de ik-vorm aankondigen van wat er in de het hoofdstuk gaat gebeuren is een beetje schools.

Daar staat tegenover dat de geboden vergezichten zeer welkom en vernieuwend zijn in een historiografie die geneigd is de geschiedenis van joden in Nederland uitsluitend in de nationale context te bezien en dan ook nog – zoals de Keizer terecht opmerkt – hetzij vanuit het 'integratie' perspectief, hetzij vanuit het anti-assimilatoire en/of pro-zionistische perspectief. Ze vraagt met reden aandacht voor het weinig onderzochte antisemitisme in Nederland en ook de analyse van de gecombineerde identiteit van de joodse en intellectuele vrouw, die niet alleen de inhoud van haar werk, maar ook de receptie van haar werk heeft beïnvloed is origineel. Daarmee biedt het boek aanknopingspunten voor mooi verder onderzoek.

Karin Hofmeester

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam

Johan Soeters en Job Meihuizen, *Glas op celluloid. Nederlandse cineasten en de glasfabrieken 1918-1958* (Amsterdam: De Bataafsche Leeuw, 2006) 176 p. ISBN 906707604X

Glas op celluloid is een uitgave die zich lastig laat definiëren. De een zal het als een boek beschouwen, waaraan een dvd als bijlage is toegevoegd, voor de ander zal het juist een dvd zijn, die is verpakt (verborgen) in een boek. Aanleiding tot de publicatie was het feit dat een reeks films over glasfabricage, die in de jaren negentig als video waren uitgebracht, nu op dvd zijn overgezet. Op zich een logische stap, want de traditionele videocassette heeft zijn langste tijd gehad. Een dvd-schijfje biedt een betere beeld- en geluidskwaliteit, is minder kwetsbaar, neemt veel minder ruimte in dan een vhs-cassette en kan allerlei zogeheten 'extra's' in beeld en geluid bevatten.

Om maar met de dvd te beginnen. Deze is teleurstellend. Er staan geen extra's op. Er is een film, LEERDAM (1941-46), opgenomen die onaf is gebleven (en daarom misschien beter als extra toegevoegd had kunnen worden), terwijl Willem van Malsens prachtige documentaire GLAS (1935) juist ontbreekt. De beeldkwaliteit van enkele films laat te wensen over. Zo is DE GLASINDUSTRIE IN LEERDAM (1918) van Mullens niet alleen slecht gescand maar ook nog eens op de verkeerde snelheid, zodat een